

Office of the Principal and Vice Chancellor

**PHUROFESA VHO MANDLA
MAKHANYA**

TSHIPITSHI TSHA U VULA NA U TANGANEDZA

NGA MUFARISAMUTSHANTSELA NA THOHO YA

UNISA

**Tshipitshi tsha Lekitshara ya Vhu 19 ya N waha
ya Tshihumbudzi tsha Vho Steve Biko**

14 Khubvumedzi 2018, ZK Mathews Great Hall, Unisa

- Muhulisei Phuresidennde Vho Cyril Ramaphosa, Phuresidennde wa Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe
- Mufumakadzi Vho Zanele Mbeki, mufumakadzi wa Phuresidennde wa Kale wa Afrika Tshipembe
- Minisiḽa Vho Naledi Pandor, Minisiḽa wa Pfunzo ya Nḽha na Vhugudisi
- Khosi Vho Patekile Holomisa, Mufarisaminisiḽa wa zwa Vhashumi
- Vho Andries Nel, Mufarisaminisiḽa wa Tshumisano ya zwa Mavhusele na Sialala

- Mufumakadzi Vho Tembi Majola, Mufarisaminisiṭa wa zwa Fulufulu
- Vho Mondli Gungubele, Mufarisaminisiṭa wa zwa Gwama
- Vho Trevor Manuel, Mudzulatshidulo wa Old Mutual Limited na
Minisiṭa wa kale wa zwa Gwama Vho Maria Ramos
- Vho Sakhi Simelane, Mudzulatshidulo wa Khoro ya Unisa na mufumakadzi Vho
Simelane, na miraq̄o yoṭhe ya Khoro ya Yunivesithi ine ya vha Fhano
- Mufumakadzi Vho Mandu Makhanya
- Mufumakadzi Vho Nontsikelelo Biko
- Vho Nkosinathi Biko, Mutumbuli na Mulanguli wa Tshikwama tsha Steve
Biko Foundation, na Mufumakadzi Vho Sello Biko, na miṅ we miraq̄o ya
muṭa wa ha Biko ine ya vha fhano
- Muhulisei Muambasada Vho Bene M’Poko, Muambasada wa
Democratic Republic ya Congo na Dini wa Diplomatic Corps wa South
Africa
- Vhahulisei Vhaambasada na Vhacomishinari Vhahulwane vhane vha vha
fhano
- **Dzikhosi:**
 - **Khosi Vho Zanelizwe Dalindyebo**
 - **Khosi Vho Xhanti Sigcawu**
 - **Khosi Vho Ahlangene Sigcawu**
 - **Khosi Vho Mziwoxolo Tyhali**
 - **Muṭanuni Vho Mandlakazi Sigcawu**
 - **Nkosana Patrick Ntsobi**
- Vho Ishmael Mkhabela, Mudzulaphand̄a wa Steve Biko Foundation, na

Mufumakadzi Vho Mkhabela, na miñ we miraq̄ o ya Tshikwama ine ya vha fhanó

- Vho Dokotela Brigalia Bam, Mudzulatshidulo wa Thabo Mbeki Foundation, na miñ we miraq̄ o ya Tshikwama ine ya vha fhanó
- Miraq̄ o ya Khorotshitumbe ya Yunivesithi na vhalangulivhaengedzwa vha re fhanó
- **Vhashumisani Vha Yunivesithi vha Kale:**
 - Muhaṭuli Vho Bernard Ngoepe, Mutshantseḷa wa kale wa UNISA na Muhaṭuli muhulwane wa kale wa Khothekhulwane ya Devhula Vhukovhela ha Gauteng, Mufumakadzi Vho Daphne Ngoepe, na miñ we miraq̄ o ya zwa vhulamukanyi i re fhanó
 - Phurofesa Vho Barney Pityana, Ṭhoho ya Yunivesithi ya kale na Mufarisamutshantseḷa wa kale, na Mufumakadzi Vho Dimza Pityana
 - Phurofesa Vho Neo Mathabe, Mufarisamutshantseḷa wa Kale wa Unisa vhane vha dovha vha vha Phurofesa
- Vhaimелеli vha bvaho kha muvhuso wa lushaka, vundu na muvhuso wapo na Zwiimiswa zwa Ndimá ya vhu 9 vhane vha vha fhanó
- Vhaimелеli vha zwiimiswa zwa pfunzo zwo fhambanaho, madzangano na zwiqwama vhane vha vha fhanó
- Miraq̄ o ya dzikereke ine ya vha fhanó
- Vhaimелеli vha madzangano a zwa polotiki o fhambanaho ane a vha fhanó

- Mirad̩o ya Tshitshavha tsha zwa Mabindu ine ya vha fhanu
- Mirad̩o ya Tshitshavha tsha Yunivesithi ine ya vha fhanu
- Vhaimoleli vha madzangano a matshudeni o fhambanaho vhane vha vha fhanu
- Vharangaphand̩a vha SRC ya lushaka yashu khathihi na SRC dza dziñ we dza yunivesithi dzashu
- Vharangaphand̩a vha madzangano a vhashumi a bvaho Unisa na kha shango ḽashu
- Vhaimoleli vha zwa nyand̩ adzamafungo dzo fhambanaho vhane vha vha fhanu
- Mirad̩o yo khetheaho na vhathetshelesi
- Vhanna na vhafumakadzi

Ndo imela Yunivesithi ya Afrika Tshipembe na vhaḽedzani vhashu vha Steve Biko Foundation, ndi pfa ndo ḽala dakalo u vha ḽanganedza kha ḽivhawzakale ya tshihumbudzi ya vhu 19 tsha Vho Steve Biko “Steve Biko Annual Memorial Lecture” madekwana ano. Ri khou vha ḽanganedza vhoḽhe nga mua wa Tshafrika wa Vhuthu.

Ñ waha muñ we na muñ we ri ita tshipitshi tsha ndeme tsha tshihumbudzi, shango khathihi na ḽifhasi zwi dzhiela nḽha na u dzhenelela nga kha zwivhumbeo zwo fhambanaho kha u humbula ḽizhakand̩ila ḽi ḽa

mbofholowo na pfunzo Vho Steve Biko. Izwi zwi ri vhudza vho vha tshipid a tsha muṭa, tshitshavha, dzangano ḽavho – na kha roṭhe – vha vha vhutanzi vhu sa gumi, arali ri tshi ṭoḽa uri ifa ilo, ḽi dzule ḽo tea na u sa fhelelwa nga tshifhinga.

Vho Steve Biko vho vha muṅwe wa vhathu vha ndeme vhe vha gwalabela muvhuso wa tshiṭalula. Tshiimo tshavho tshi ombedzelwa nga mbuno ya uri, naho ho no fhela miṅwaha ya mahumi maṅa nga murahu ha u vhulawa havho, ipfi ḽavho ḽi kha ḽi tou vha na muungo muhulwane u bva kha murafho u ya kha murafho, nga u vha tsumbandila kha nyambedzano na khanedzano kha shango ḽashu, na tshitshavha tsha ḽifhasi nga u angaredza.

Zwenezwo, vha ḽo zwi pfesesa musi ndi tshi amba uri ndi pfa ndo hulisea u livhuwa muṭa wa ha Biko na vha Steve Biko Foundation kha vhuḽedzani hu ita uri tshipitshi itshi tsha ndeme tsha tshihumbudzo tshi tou kwaṭha tshi tshiya. Unisa i a ḽi hudza nga u tamba tshipid a tshayo kha nyaluwo yatsho na ṭhuṭhuwedzo ya mihumbulo na mvelele zwa Black Consciousness ya Vho Biko kha khuḽa dzoṭhe dza tshitshavha tshashu nga kha u swikelela tshitshavhani na mbekanyamushumo dza u dzhenelela. Kha muṭa wa Vho

Biko na vha Biko Foundation, ri ombedzela uri vhuthu havho na vhuḽ ikumedzeli ho fhelelaho ri dzula ri tshi zwi livhuwa na u zwi ṽthonifha.

Ndi tshi khou amba ngauralo, vhanna na vhafumakadzi vha hashu, zwi ḽ o vha lunyadzo kha nḽ e musiri tshi khou elelwa miḽ waha ya mahumi maḽ a u bva tshe Vho Steve Biko vha vhulawa lwa tshiṽuhu nga muvhuso wa tshiṽalula, ri khou dovha ra humbudzwa nga ha mazhakanḽ ila ane a kha ḽ i tou bva u ri sia a si kale vha ngaho Vho Zondeka Sobukwe, Vho Winnie Madikizela-Mandela, Vho Bra Hugh Masekela, Minisiṽa Vho Zola Skweyiya, Vho Phurofesa Willie Kgositsile, Muambasada Vho George Nene, mudzhii wa zwifanyiso muhulwane Vho Sam Nzima na vhaḽ we vhalwelambofolowo vhe vha ri sia kha ḽ ino shango kha ḽ waha wo fhiraho. Ndi vhanzhisa, nahone zwi pfisa vhuṽungusa. Zwi do vha hafhu zwa vha miḽ waha ya mahumi maḽ a u bva tsha Vho Robert Mangaliso Sobukwe na miḽ waha ya fumi u bva tshe Vho Miriam Makeba vha ri sia. ḽ inḽ we na ḽ inḽ we ḽ a madzina aya na vhuvha ho khetheaho zwi tea u ri humbudza uri mbofholowo a yo wanala zwo leluwa. Vhunzhi ha vharangaphanḽ a vho tambudzwa na u pfiswa vhuṽungu; vhunzhi havho vho badela mutengo nga kha u xeelwa nga miṽa yavho nga vhokotsi, vhomme, vhomalume, vhomakhadzi, vhana vha vhatukana na vha vhasidzana.

Musi ro kuvhangana afha, ri khou dovha ra humbudzwa nga u swikelelwa ha miñwaha a ḍana ya matshilo o khetheaho a Vho Albertina Sisulu na Phuresidennde Vho Nelson Rolihlahla Mandela vhe vha vha vha tshi nga vha vha khou pembelela miñwaha ya mabebo avho ya 100 ñwaha uno. Zwi tou tshimbilelana tshoṯhe, nga u bvelela khathihi na u pembelelwa ha u bva ha Unisa kha ḍorobo ya Kapa u ḍa Pretoria nga 1918. Madzina oṯhe aya mahulwane na matshilo ane nda kha ḍi tou bva u a bula – na mañwe manzhi manzhi – ndi vhahaga vha ṯhonifheaho kha maga a lwendo lwashu lulapfu na lutamo lwashu lu sa fheli lwa vhulamukanyi ha zwa matshilisano.

U kuvhangana roṯhe hafha madekwana a ḍuvha ḷa ṅamusi, ri tou zwi ḍivha tshoṯhe nga ha khaedu khulwane dza ikonomi ya matshilisano dzine ra khou ṯangana nadzo ṅamusi na tshiimo tsha ḷifhasi tshine tsha khou shanduka nga u ṯavhanya. sa shango, ro ima mafhandeni, ri tshi zwi ḍivha uri tsheo dzine ra ḍo dzhia, hu nga vha nga muthihi kana nga tshigwada, dzi ḍo langa ṅila ine shango ḷashu ḷa i dzhia na u sumbedza kha ḷifhasi arali ri na lutamo na u konisa pfulufhedziso dzashu dza mbofholowo na demokirasi. Ndivho na ifi ḷithihi nga yunivesithi dzashu, dzi ḍorobo, mahaya, zwikolobulasi, mabulasi na madzulo a mikhukhuni ndi zwa uri ri nga si kone zwi sedzela fhasi vhulamukanyi ha zwa matshilisano ra dzhielesa ṅṯha

pfumedzano, ngoho ndi ya uri, izwi zwithu zwivhili zwi a tshimbila zwothe.

Vho Ariel Dorfmann, vha tshi khou netshedza Tshipitshi nga ha Vho Mandela nga 2010, vhu sumbedzisa ndeme ya dora line ra vha na lo kha zwa vhulamukanyi musi vha tshi amba uri, “[Ri] nga si kone u shandukisa tshinyalelo ya kale fhedzi ri tea u shandukisa tshinyalelo ine ya do bvelela tshifhingani tshi daho. Ri tea u sumbedzisa nga kha nyito dzashu dza tshifhinga tshidaho uri ro guda kha zwiwo na zwivhi zwa minwaha yo fhiraho”

Musi ri tshi khou bvela phanda na mushumo washu wa u fhaṭa lushaka, ri tea u humbula mihumbulo u sa fhelelwi nga tshifhinga wa Vho Steve Biko wa Black Consciousness, we wa dzhiela nṭha ndeme ya u phulusa, vhumuthu na u maandafhadza mbonalelo ya vhatu sa tshishumiswa tsha ṭhuṭhuwedzo kha u nyanyula tshitshavha zwi tshi ya kha u fhaṭa lushaka— nga u ṭuṭula u shuma nga u ṭavhanya sa vhañwali vha vhuyo hashu na vharangaphanda vha lwendo lu ri swikisaho kha vhupo uho.

Muhulisei, Phuresidennde Vho Ramaphosa, vha khou tshimbidza Riphabuḽiki yashu, nahone rothe ri khou shumisana navho kha uri ranga phanda havho kha ndila iyi. Ri khou dikumedzela u lwa na u kuda khaedu

dzashu dzothe. Zwenezwo zwo tea vhukuma uri ri vha thetshelese madekwana ano, nga maanda u bva tshe Black Consciousness ya vha i tshipidza tsha vhufa ha polotiki havho kha min'waha yavho ya mathomoni ya u vha rapolotiki.

Musi ndo amba ngauralo, vhaeni vho khetheaho, vhanna na vhafumakadzi, Ndi khou ramba rothe rine ra vha fhanu na avho vhane vha khu lavhelesa tshipitshi itshi nga kha ndila dza vhudavhidzani u vha na rine kha u tanganedza Muhulisei Phuresidennde Vho Ramaphosa, uri humbudza nga ha lwendo ulwu kha Tshipitshi tsha Tshihumbudzi tsha Vho Steve Biko tsha N'waha tsha vhu 19. Zwa zwino kha hu thoma ha vhumambo ha u dzinginya mihumbulo nauri ndi nga tama arali nyambedzano idzi tshi nga bva na nga nda ha mikano ya holo iyi!

Ndo Livhuwa